

REMISSVAR

2020-11-20

Dnr: BO 2020-0256

Justitiedepartementet
103 33 Stockholm

Betänkandet Grundlagsskadestånd – ett rättighetskydd för enskilda (SOU 2020:44)

(dnr Ju2020/02922)

Inledning

Barnombudsmannen har beretts tillfälle att yttra sig över betänkande Grundlagsskadestånd – ett rättighetskydd för enskilda (SOU 2020:44). Barnombudsmannen kommenterar förslaget utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) och FN:s kommitté för barnets rättigheter (FN:s barnrättskommitté) allmänna kommentarer samt dess rekommendationer till Sverige.

Barnombudsmannen är överlag positiv till att det införs en lagstadgad möjlighet att få skadestånd vid kränkningar av fri- och rättigheterna i 2 kap. regeringsformen. Då dessa fri- och rättigheter tillkommer ”var och en” tillkommer de även barn i Sverige. Införandet av grundlagsskadestånd innebär en förbättrad möjlighet för barn till upprättelse när deras fri- och rättigheter kränks, vilket Barnombudsmannen ställer sig positiv till.

Barnombudsmannen vill i detta remissvar lyfta ett par frågor som dels rör specifika förslag och bedömningar, dels utredningen som helhet. Det handlar om preskriptionstiden för att kunna utkräva skadestånd vid rättighetskränkningar, möjligheterna för barn att utkräva skadestånd, hur barnkonventionen och ett barnrättsperspektiv synliggörs i betänkandet samt möjligheterna att få skadestånd vid kränkningar av de rättigheter som framgår av barnkonventionen. I övrigt har inte Barnombudsmannen några invändningar mot förslagen i betänkandet.

Preskriptionstiden för att utkräva skadestånd

I betänkandet konstateras att preskriptionstiden för att kunna utkräva skadestånd är 10 år efter den skadegörande handlingen, eller vid den tidpunkt när skadeförebyggande åtgärder senast kunnat vidtas. Utredningen föreslår att ingen förändring ska göras när det gäller preskriptionstiden för att utkräva skadestånd vid kränkningar av grundlagsrättigheter.

Barnombudsmannen vill här anföra att för barn kan det i vissa fall vara svårt att utkräva rättigheten i tid. Ett barn som utsätts för rättighetskränkningar i ung ålder, kan ha svårt att dels veta om att en rättighetskränkning har inträffat, dels på vilket sätt barnet har möjlighet att få upprättelse. Det är inte ovanligt att barn som

utsätts för olika kränkningar inte förrän i vuxen ålder förstår att detta var rättighetskränkningar som kan innebära en rätt till upprättelse.

Barnombudsmannen föreslår därför att när ett barn utsätts för rättighetskränkningar, oavsett om det är kränkningar som hänför sig till 2 kapitlet regeringsformen eller Europakonventionen, ska preskriptionstiden börja löpa när barnet fyller 18 år. Att preskriptionstid börjar gälla vid 18 år gäller i dag för flertalet brott mot barn. Detsamma borde därför gälla när det gäller skadestånd för rättighetskränkningar.

Möjligheter för barn att utkräva skadestånd

Som vi lyfter inledningsvis, gäller fri- och rättigheterna i 2 kapitlet regeringsformen "var och en". Detta begrepp innefattar även barn. När en skadeståndsmöjlighet vid kränkningar av dessa fri- och rättigheter införs, innebär det att även barn ska ha denna möjlighet. Det gäller då att staten säkerställer att barn kan få faktisk tillgång till detta rättsmedel och kunna få upprättelse när rättigheterna kränks.

Barnombudsmannen beklagar att utredningen inte har belyst denna fråga över huvud taget. Vi vill därför lyfta ett par områden som vi anser kan innebära att det blir problematiskt för barn att kunna få tillgång till denna möjlighet till upprättelse, utöver preskriptionstiden, som nämnts ovan.

Barns särskilda ställning, inklusive dess beroendeställning till vuxenvärlden, gör det svårt för dem att få upprättelse vid rättighetskränkningar. Enligt FN:s barnrättskommitté är det därför av stor vikt att staterna säkerställer att det finns förfaranden för barn som är både barnanpassade och effektiva. I dessa ska, enligt kommittén, ingå "*tillhandahållande av barnanpassad information, råd, advokathjälp, inklusive stöd för att föra talan i egen sak, och tillgång till oberoende förfaranden för att anmäla kränkningar, samt tillgång till domstolar, med nödvändig rättslig och övrig hjälp*".¹

I Sverige är barn ofta utlämnade till att barnets vårdnadshavare driver ärendet åt barnet. I många instanser, till exempel hos Diskrimineringsombudsmannen eller Barn- och elevombudet, krävs uttryckligen vårdnadshavarens samtycke för att myndigheten ska kräva skadestånd i ett enskilt ärende som rör barn. Detta försvårar för barn som inte har vårdnadshavare som har kapaciteten eller viljan att hjälpa och stötta sitt barn i en upprättelseprocess. Föräldrabalkens bestämmelser om vårdnadshavarens bestämmanderätt över barnet² försvårar också barnets möjligheter att komma till tals hos många myndigheter. Till exempel har vårdnadshavare möjlighet att frånta barnet rätten att komma till tals hos socialtjänstens familjerätt i tvister om vårdnad, boende och umgänge eller hos Migrationsverket i asylärenden.

Hos Justitiekanslern (JK), dit en enskild kan vända sig för att få skadestånd när hen anser att en myndighet har kränkt hens rättigheter, kan barn förvisso vända sig utan vårdnadshavarens samtycke. JK har dock inga särskilda förfaranden som rör barn, och JK använder enbart ett skriftligt förfarande, vilket försvårar för barn att kunna använda detta rättsmedel för upprättelse.

Barnombudsmannen anser att det är beklagligt att utredningen inte har reflekterat över hur staten ska säkerställa att också barn kan få faktisk tillgång till skadeståndsmöjligheten vid rättighetskränkningar i detta betänkande. Detta särskilt med tanke på att barnkonventionen gäller som svensk lag sedan 1 januari i

¹ FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 5 (2003) Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter (artikel 4, 42 och 44.6). Punkt 24.

² 6 kap. 2 § föräldrabalk (1949:381).

år, något utredningen påpekar vid ett flertal tillfällen. Barnombudsmannen anser att det är av stor vikt att regeringen i sitt fortsatta lagstiftningsarbete belyser denna viktiga fråga. Detta för att kunna säkerställa att ett barnrättsbaserat synsätt genomsyrar lagstiftning i allmänhet, något som enligt regeringen var ett av syftena med inkorporeringen.³

Hur barnkonventionen och ett barnrättsperspektiv synliggörs i betänkandet

I propositionen till inkorporering av barnkonventionen tar regeringen upp vikten av att förarbeten till lagar som påverkar barn beaktar barnkonventionen och att ett barnrättsbaserat synsätt ska genomsyra all lagstiftning.⁴

I betänkandet nämns vid ett par tillfällen att barnkonventionen sedan 1 januari 2020 är lag. Detta görs dock utan någon diskussion eller reflektion kring vad det kan innebära utifrån ett skadeståndsrättsligt hänseende. När barnkonventionen används på detta sätt i utredningar, fyller det ingen funktion. Det är mest ett konstaterande och något som utredningen måste nämna, men inte behöver ge någon särskild vikt. Om barnkonventionen fortsätter att användas på detta sätt, är risken att inkorporeringen av densamma inte får reell verkan i lagstiftningsarbetet och därmed inte heller i tillämpningen.

På sidan 232 i utredningen nämns att barnkonventionen givetvis ska beaktas i det enskilda fallet när tillämpningen av en fri- och rättighet berör barn. Barnombudsmannen är positiv till att utredningen understryker detta i betänkandet. Det hade dock varit önskvärt att det efter detta hade följt en något utförligare redovisning för hur konventionen skulle kunna beaktas när det gäller möjligheterna till skadestånd vid rättighetskränkningar.

Möjligheter att få skadestånd vid kränkning av rättigheter i barnkonventionen

I betänkandet (kapitel 6.2.2) påpekas att fri- och rättigheter får en allt större betydelse i Sverige, och att möjligheterna att få upprättelse har växt, bland annat genom Europakonventionen och EU:s rättighetsstadga. I detta sammanhang nämns att barnkonventionen sedan 1 januari 2020 gäller som svensk lag, dock utan någon mer information, till exempel om möjligheterna för upprättelse vid kränkningar av rättigheterna i den.

I barnkonventionen finns förvisso inget uttalat krav på möjligheter till effektiva rättsmedel vid kränkningar av konventionen, men detta är, enligt FN:s barnrättskommitté, underförstått i konventionen, i synnerhet som det finns hänvisningar till detta i andra kärnkonventioner om mänskliga rättigheter. FN:s barnrättskommitté har tydligt uttalat att vid kränkningar måste barnet kunna få lämplig upprättelse, inklusive skadestånd.⁵

I Barnrättighetsutredningens betänkande, som låg till grund för inkorporeringen av barnkonventionen, görs bedömningen att frågan om skadestånd vid kränkning av rättigheterna i barnkonventionen bör uppmärksammas i Regeringskansliets fortsatta arbete. Utredningen hade inte i uppdrag att behandla frågan om

³ Prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter. Sid 74.

⁴ Prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter. Sid 74 f.

⁵ FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 5 (2003) Allmänna åtgärder för genomförandet av konventionen om barnets rättigheter (artikel 4, 42 och 44.6). Punkt 24.

skadestånd, men konstaterar *"Skadeståndsfrågan är emellertid viktig och kan med hänsyn till det oklara rättsläget inte förbigås vid en inkorporering."*⁶

Professor Bertil Bengtsson har konstaterat att rättsläget är oklart samt att rättigheterna i barnkonventionen är formulerade på olika sätt, vilket gör att det blir svårt att entydigt ge en bild av vilka rättigheter som skulle kunna vara föremål för skadeståndstalan. Bengtsson framhåller dock att genom att använda HD-praxis analogvis kan det finnas möjligheter att utkräva skadestånd vid kränkningar av vissa rättigheter enligt barnkonventionen. En sådan som nämns är artikel 3.⁷

Baserat på detta, och med tanke på att många rättigheter i barnkonventionen är lika rättigheterna i Europakonventionen eller kapitel 2 i regeringsformen, anser Barnombudsmannen att det finns skäl för regeringen att se över möjligheterna att införa en lagstadgad möjlighet för barn att kunna få skadestånd vid kränkningar av rättigheterna utifrån barnkonventionen.

Föredragande i ärendet har varit juristen Karin Sjömilla.

Elisabeth Dahlin
barnombudsman

⁶ SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag. Sid 459-460.

⁷ SOU 2016:19 Barnkonventionen blir svensk lag. Sid 613 ff.